

James Sharpe: Dick Turpin. The Myth of the English Highwayman

Profile Books, London, 2004. IX + 258 oldal

James Sharpe a kora újkori angol történelem – s ezen belül a bűnözés történetének – elismert kutatója, a yorki egyetem professzora. Legújabb könyvében egy 1739-ben kivégzett útonálló, Richard Turpin életéről, haláláról, de legfőképp a „Dicket” övező mítoszról értekezik.

A magyar olvasók többsége előtt feltehetően kevésbé ismerősen cseng a Turpin név, a szigetországban azonban már a kisiskolások is tudnak egy-két dolgot a 18. századi bűnözőről. Jellegzetes öltözete, yorki lovaskalandja, valamint hű segítőtársának, lovának neve (Black Bless) szinte minden angol előtt ismert. Az „utca embere” tudja, hogy az említett útonálló rokonszenves, kalandvágyó fickó volt, akinek bátorságához kétség sem férhetett. Könnyűszerrel romantikus vonzalmat ébresztett a női szívekben (velük természetesen mindig gálánsan, udvariasan bánt), a gazdagokat, hatalmasokat fosztogatta, és fűgét mutatott a hivatal(osság) ostoba és rosszindulatú képviselőinek, a szegényeket viszont támogatta, és örömmel részesítette őket – rablott – javaiban.

Sharpe szerint Turpin azon nevezetes személyek közé tartozik, akik nem csupán a történelemkönyvek lapjain szerepelnek, hanem bizonyos mértékben részt kérnek és részt vesznek a későbbi korok életében, mert az utódok, az angol nemzeti kultúrát magukénak vallók folyamatosan (újra)értelmezik, szinte személyes ismerősként üdvözlik őket. A kollektív emlékezet ezen kitéüntetett szereplői között találjuk VIII. Henriket, Viktória királynőt, Churchillt éppúgy, mint Robin Hoodot és Dick Turpint. Robin Hoodról a turpinihez hasonló képzetek forognak közszájon, szerelmeséről, valamint hű segítőtársáról: a szerzetesről talán a magyar utcák járókelője is tudna egy-két szót ejteni. Azonban másfél évtizede már Robin Hood tulajdonságainak és kalandjainak többségéről, s az említett két mellékalakról is kiderült, hogy csupán későbbi legendás történetekben fordulnak elő, nem tartozhattak az eredeti Hoodhoz.¹ Hogy mi a helyzet a másik, szinte nemzeti hősként számon tartott rabló történetével, jellemvonásaival? Nos, Sharpe már az előszóban leszögezi – sőt, már az alcímben is céloz rá – hogy a Turpin-történelem valójában mítosz, amely mintegy egy évszázaddal a kivégzés után keletkezett.

A szerző tehát az első fejezet előtt jelzi, hogy a 18. századi romantikus útonálló-személyiséget utólag kreálták, valamiféle konstruált valóság része. Azonban a könyv nem váltja valóra balsejtelmeinket, miszerint a továbbiakban csak a „valódi Turpinnal” foglalkozna, s mindössze egy l'art pour l'art bandita-monoográfiára futná a bűnözés történetével foglalkozó professzor erejéből. Sharpe

¹ Holt, J. C.: *Robin Hood*. London, Thomas and Hudson, 1989.

ezzel szemben kijelenti, hogy a mű elolvasásával sem jutunk közelebb Turpin személyiségéhez, nem ismerhetjük meg igazán egyéniségét. Mindazonáltal mégis célja, hogy a lehető legteltjesebben feltárja a „hős” életét, működését, de nem elégszik meg az életút-bemutatással, hiszen nem az a fő kérdése, milyen volt Dick Turpin. A szerző „bűnügyi biográfiaként” határozza meg munkáját: vagyis szerinte az útonálló-figurán keresztül betekintést nyerhetünk a korabeli bűnözés világába, az alvilágba, bűnüldözés és az igazságszolgáltatás rejtelmeibe, a nagyközönség bűnözéshez való viszonyába. Másrészt a rabló nem csupán kulcsként funkcionálhat, melynek segítségével mélyebb ismereteket szerezhethetünk a 18. századi bűnözésről. Turpin a legenda tárgyaként is vizsgálendő: hogyan, miért jöhetett létre az utókor romantikus Dick-képe, s mi a kapcsolat a legenda, az emlékezés és a történelem között? Sharpe írása tehát kérdésfelvetéseiben, célkitűzéseiben (nagy kérdésekre kis helyen keresni a választ) mindenképpen kapcsolódik a mikrotörténelemhez, mely nem elválasztható bizonyos antropológiai jegyeiktől.

Általában a mikrotörténet-írás jellemzői között említik az érdekes, élményszerű narrativitásra való törekvést, valamint az olvasó – lehetőség szerinti – bevonását a „nyomozásba”, a kutatás folyamatába, mintegy az együtt gondolkodás látszatát keltve. Sharpe igen tudatosan, legtöbbször jó érzékkel vezet bennünket a Turpin-történet ösvényén: olvasmányosan, a befogadó érdeklődésének ébren tartásával és felcsigázásával. Már az első fejezet (*York, 1739. április*) rendkívül hatásosan indul: az útonálló kivégzését, illetve az azt közvetlenül megelőző időszakot helyezi mikroszkópunk alá. A legelső képsor: az elítélt a kivégzés alkalmából új ruhát ölt, felbérelí saját „gyászhuszárait”, kalapszalagokat és kesztyűket osztogat a közönségnek, aranygyűrűt és lábbelit egy számára kedves hölgynek. Az olvasóban a színes kivégzési forgatagot, az utolsó pillanatig erősnek és bátornak mutatkozó, láthatóan határozott szereptudattal rendelkező, a városiak figyelmének középpontjában álló halálraítéltet látva (aki a börtönben egy-egy kancsó bor társaságában szívesen és kedélyesen adomázgatott az őt felkeresők tömegével) felmerülhet: valóban teljesen alaptalan-e a Turpin-mítosz?

A kivégzés idején, a gyengülő Walpole-kormány alatt a nagypolitikának, a bürokratizálódó hatalomnak is egyre fontosabb a rablók, útonállók és tolvajok – köztük a lótolvajlásért elítélt, de útonállóként közismert Turpin – elfogása és példás megbüntetése. A következő fejezetben az útonállókkal, ezzel a talán leginkább romantikusnak tartott bűnözői csoporttal találkozhatunk. Sharpe eddig jórészt kortárs forrásokkal (bírószági jegyzőkönyv, emlékirat, ballada stb.) dolgozott, most mindezeket élesen szembeállítja a Viktória-kori szerzők műveivel, ahol az útonállók vonzó, rablás közben fuvola-kettősre és tánca is a hajlandó lovagként jelentkeznek (többek között festményt is elemez e célból). Az útonállás „mestersége” igencsak elterjedt volt a 17–18. századi Angliában: ez valamiképpen az állammal, a királyi hatalommal szemben megfogalmazott erőteljes kritikát, szembenállást jelentette. A bíróság elé állított útonállók zsákmánya gyakran nem volt jelentősebb, mint egy zsebtolvajé, tehát legtöbb áldozat szegény volt – állapítja meg a bűnügyi nyilvántartásból Sharpe. Természetesen

igen nagy különbségek lehettek a rablók között zsákmány, bűnügyi pályafutás, származás szempontjából. A legtöbb útonálló mégis szolid családi háttérrel rendelkezett, iparos vagy farmer családból származott, aki inasévei alatt megszökött, csábította a könnyebb élet. Néha ugyan nemes is felcsapott útonállónak, ám úri modoruk korántsem volt szembetűnő a későbbiekben, a nemi erőszak, nyelvkivágás, ujjlevágás, gyújtogatás stb. sem volt idegen tőlük. A közvetlen politikai rablás-motiváció – ellentétben a későbbi regények világával – igen ritkán figyelhető meg az útonállók esetében. Annál inkább fellelhető az alvilághoz, a zsebtolvajokhoz, a prostituáltakhoz és futtatóikhoz, a betörőkhöz és orgazdákhoz, tehát a kevéssé romantikusnak tartott bűnözőkhöz való kötődés. Az útonállás a 18. század második felétől eltűnően volt, a bűnözés „korszerűbbé” vált. Azonban a ponyvákban, kisnyomtatványokban már a század elejétől egyre nagyobb szerepet kapott az útonálló, a rabló, tolvaj, sőt valóságos antológiák jelentek meg a legelvetemültebb, leghírhedtebb gonosztevőkről. Sharpe szerint kétfajta magyarázat lehetséges az útonállás irodalmi népszerűségére: az olvasók az alakuló kapitalizmus profitorientált képviselőit látták viszont bennük, illetve – s ezt tartja valószínűbbnek – bizonyos rokonszenvvel figyelték a törvénnyel szembe szegülőket, akik kifosztották a társaikat legálisan tönkretévőket. Mindenesetre említésre méltó, hogy Dick Turpin semmiképpen sem lehetett általánosan ismert a 18. század második felében, hiszen fél évszázaddal a halála után megjelenő „bűnözői lexikonban” nem szerepelt!

A 18. századi bűnözői gyakorlat, bűnüldözés és igazságszolgáltatás korántsem tartozik a jól feltárt területek közé. A 19–20. századi historikus ugyanis jobbra kora szemüvegén keresztül látja a dolgokat, és nem a korabeli kontextusban, saját logikájában próbálja megérteni és magyarázni a rendszert, így finnyásan megborzong, ha az akkori gyakorlatra gondol. A 18. századi kivégzéseknél semmiképpen nem az efféle elfordulás volt jellemző: a siralomházban lévő szívesen felkeresték, megvendégték, maga a kivégzés pedig nyilvános látványosság, tömegrendezvény volt. A színjáték-jelleget a főszereplő, az elítélt is átérezte, s igyekezett a közönség elvárásainak megfelelő magatartást felvenni: az útonállók és más veszélyes bűnözők bátran, dacolva a halállal, a nők jobbra penitenciát gyakorolva mentek utolsó útjukon. A nyilvános kivégzés célja az erkölcsi elrettentés volt, melyet nagyobb tömegben talán még intenzívebben át lehetett élni – bár olykor sérelmeztek az erkölcsileg elfogadhatatlant: az ügyetlen hóhért, vagy a boncolásra átadott tetemet.

1713 után rendkívüli módon megnövekedett a bűnözők száma, hiszen munkásokból lett katonák ezrei tértek haza, megélhetést keresve. Öt évvel később megjelent az első számúzetési törvény. Az amerikai kolóniákba kerülés választási lehetőséget jelentett a halálbüntetéssel szemben: az ítélezésben ezáltal jelen volt a kegyelemadás lehetősége, ami így erősítette az ítélezés „fair” voltába vetett közvélekedést, tehát a meglévő ítélezési gyakorlatot. Az állam „befektetett” a bűnösbe, az utazás költségeit ugyanis nem az elítélt állta – az állam kontrollja így erőteljesebben jelenlevőnek tűnt. Az állam erőteljesebb fellépésére szükség is

volt, hiszen a nagyvárosok, elsősorban London, a bűnözés melegágyát jelentették, és a félmillió városra nem bizonyult elégségesnek a falusi társadalmi struktúrákra méretezett (amatőr) bűnüldözési és ítélkezési gyakorlat. Egyre többször vetődött fel a szervezett bűnözés, a bűnözőbandák elleni harc fontossága is. Ilyen bűnözői csoport volt az essexi is, melyhez Dick Turpin tartozott.

A nevezetes banda tagjai először csupán a királyi erdő vadjaira támadtak, mígnem a királyi erdészek megelégtették a dolgot, s szent esküvéssel fogadták, hogy leszámolnak a tolvajokkal. A banda néhány tagját csakugyan elfogták, de a szabadlábbon maradók 1734 őszétől merészebb vállalkozásokba kezdtek: rablásra és betörésre tértek át, nem riadva vissza az erőszaktól sem. Turpin, a fiatal, italmérést is működtető hentes is részt vett akcióikban, és a korabeli feljegyzések alapján egyáltalán nem tűnik népi hősnak, nagylelkű lovagnak. A szegények segítése, védelme ugyanis nem tartozott erényei közé, ellenben – ha a szükség kívánta – védtelen aggodat bántalmazott, vagy éppen gyilkolt. A sajtó meglehetősen részletezéssel számolt be a banda tevékenységéről, és egyre nagyobb erővel keresték a rablókat – egy időre Londonban, illetve talán a kontinensen bujkáltak, azonban sorra leleplezték és elfogták őket, köztük Dick Turpint is. Az essexi hentesútonálló képe tehát igencsak különbözött a mítosz által élénk rajzolt Turpintól. Sharpe a legenda atyjaként egyértelműen William Ainsworth-öt, egy jómódú és tekintélyes manchesteri család elsőszülöttjét nevezi meg, aki az útonállónál egy évszázaddal később látta meg a napvilágot. Ainsworth gyermekkorában rengeteg kalandos rablótörténetet hallott apjától, innen eredeztethető későbbi érdeklődése Turpin iránt. A társaságkedvelő, bohém, barátságossága és bőkezűsége miatt közkedvelt fiatalember csak akkor kezdett komolyabban irodalommal foglalkozni, mikor – apósa anyagi helyzetének megrendülésével – pénzre kellett szert tennie. 1834-ben jelent meg *Rockwood* című regénye, mely a rémtörténetekből és a történelmi regényekből táplálkozott. A meglehetősen szövevényes családtörténetben szó esik kísértetekről, törvénytelen gyerekről, gyilkos jezsuita páterről, méreggel átítatott hajfűrtről és a cigányok királynéjáról. Mellékalakként pedig felbukkan az immár kifogástalan jellemű Dick Turpin, feltűnik a nevezetes yorki lovaglás és *Black Bless* is (utóbbi kettőről csak a 19. század első harmadában szólnak először a források). Ainsworth tehát rendszerezte és újrakonstruálta az útonálló történetét: itt ragadható meg Turpin mitikus figurává, s egyben a nemzeti kultúra jellegzetes alakjává válása. A regény és a mellékalak hallatlan népszerűsége tett szert, az útonálló-mítosz erőre kapott, míg ez a bűnözési forma ekkoriban „ment ki a divatból”.

Ainsworth után már minden korszaknak megvolt a maga Turpin-ábrázolási formája: a romantikus regények után az erkölcsrombolónak ítélt ponyvák (19. század második fele), a fiúknak szóló kalandregények (20. század eleje), majd a képregények, filmek, színdarabok és pantomim-koreográfiák következtek, de népdalok, porcelánfigurák is léteznek vele kapcsolatban. A legendás gonosztevő mögött manapság is egész hős-ipar áll, ennek alátámasztására elegendő az internetet segítségül hívnunk. A Turpin névvel fémjelzett fogadók, emlékhelyek

egész sora várja az érdeklődőt Angliában és külföldön (így Magyarországon is). Sok intézmény csupán a nevét kapta „Dicktől”, mások a rabló egykori látogatásáról is beszámolhatnak, némelyikük falai között pedig ma is ott jár a rabló kísértete (olykor lovával vagy szerelmével), esetleg az egykori nevezetes elítélt receptje szerint elkészített húskészítményeket kínálnak. Dick Turpin figurája az angolságot reprezentálja, a kalandos, szép emlékű múltat hivatott visszaidézni – Ainsworth-nek köszönhetően, aki újratereztette és egy szélesebb kultúra részévé avatta imázsát. Mindez azért élhet közöttünk, mert a múlt öröksége, a hagyományok, a „hősies múlt” kívánatos árucikk (olykor az ideológia eszköze), amely nehezen bírja el a komplexitásra, többszempontú megközelítésre törekvő szemléletmódot.

Mint már megállapítottuk, a műnek már a kérdésfelvetése is mikrotörténelmi, illetve antropológiai. Dick Turpin alakjának „sűrű leírásba” illesztésével csakhogy a kora újkori bűnözés számos jellemző vonására rávilágít a szerző. Sharpe a kontextusba helyezéskor szintén kitüntetett szerepet tulajdonít a mikrofolymatoknak: például bizonyos statisztikákat közöl ugyan az útonállókról, mégis szívesebben alkalmazza azt az eljárást, hogy minden rabló-sajátosságához (származás, a zsákmány nagysága, erőszakhoz való viszony) hozzárendel néhány gonosztevő-életpályát. Ez a módszer kétségkívül rendkívül meggyőzően hat, és a szerző jártasságát bizonyítja az adott területen, azonban az olvasó szinte elvész az útonálló-áradatban. Olykor talán a kevesebb több lenne, s néhány jól elhelyezett statisztikai adatsor kellően bemutatná az adott tendenciákat – bár tagadhatatlan, hogy az kárára lenne a gondosan munkált narratív struktúrának. Szintén a „mindent elmondani” problémájával találjuk magunkat szembe Ainsworth bemutatása kapcsán: szakállviselete vagy házasságának megromlása (aminek okáról amúgy is csak találgatni tudunk) talán nem tartoznak a föltétlen megemlítenedőkhöz. Továbbá – amennyiben ez Sharpe szerint mindenképpen részletezendő – hiányzik az indoklás, a magyarázat, hogy ezt milyen szempontból tartja lényegesnek, Turpinhez kapcsolódónak. Bizonyos nyomok ugyanakkor kissé elhanyagoltnak tűnnek: a fővárosba özönlők társadalmának, Essexnek, vagy a szerző által Ainsworth kapcsán lényegesnek tartott Manchesternek kissé mélyebb bemutatása nem vált volna a kötet kárára.

Tökéletesen elfogadható Sharpe érvelése, hogy Dick Turpin nem volt gáláns, bátor bandita, és nemigen különbözött a többi elítélt rablótól; valamint az is, hogy a mítosz megteremtéséért elsősorban Ainsworth a felelős. Azonban kérdéses, valóban elfeledték-e Turpint halála után ötven évvel, és csak 1834-ben fedezték fel ismét. Hiszen Sharpe maga is említi, hogy Ainsworth gyermekkorában hallhatott Turpin-történeteket apjától, és két 19. század eleji forrást említ, amelyben már legendás elemek is szerepelnek. Tehát a teljes felejtés bizonyára nem következhetett be, hiszen az idők folyamán inkább bővült a legenda – a kérdés tisztázására talán érdemes lett volna a két forrás, s főképp a nevezetes „bűnözőlexikon” körül vizsgálgatni, melyből kihagyták hősünket... A befogadás-történet, az ábrázolás változásainak társadalmi hátterére, okaira sem lenne megvetendő

fényt deríteni (a technikai fejlődésen vagy az „olvasói igény megváltozásain” túl) – bár ez bizonytalannal tűllépné egy kora újkori történelemmel foglalkozó munka kereteit.

Sharpe konklúziója, nevezetesen hogy a modern társadalmaknak a történelem, a nemzeti örökség kétségkívül üzletet (is) jelent, így előfordul, hogy nemzeti vagy kisközösségi hőseinket, társadalmi lázadóinkat éppenséggel mi magunk kreáljuk, hogy kultuszuk által saját kollektív identitásukat erősítsük, mindenestre megfontolásra, történetelméleti továbbgondolásra érdemes.

Papp Barbara